

ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΙΣ

(ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ KEYNES)

Υ Π Ο

ΠΙΝΔΑΡΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΒΑΣΙΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ KEYNES.

I.—'Ανεργία και οικονομική θεωρία.

Τὸ παρατεταμένον δράμα τῆς μεταπολεμικῆς ἀνεργίας, πού ἐκορυφώθη εἰς τὴν στρατιάν τῶν ἑκατομμυρίων ἀνέργων κατὰ τὴν περίοδον τῆς τελευταίας παγκοσμίου οικονομικῆς κρίσεως, ἐδημιούργησε διὰ τὰς πολιτείας τὴν ταραχώδη ἀτμόσφαιραν προσπαθείας πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ὑπὸ τὴν διπλὴν αὐτοῦ ὄψιν, τὴν οικονομικὴν καὶ κοινωνικὴν· ἀλλὰ καὶ πέραν τούτου ὥρθωσε πρὸ τῆς οικονομικῆς ἐπιστήμης ἓν ἀγωνιώδες ἐρώτημα. Τὸ βάθος τῆς ἀθλιότητος πού συμπαρακολουθεῖ τὴν ἐπίμονον καὶ ἔντονον ἀνεργίαν καὶ ἡ ἀκατανίκητος δύναμις τῶν πραγμάτων, πού φαίνεται ὅτι τὴν ἐπιβάλλει, δημιουργεῖ διὰ τὴν οικονομικὴν ἐπιστήμην ἐπιτακτικὴν ὑποχρέωσιν νὰ φωτίσῃ τὸ φαινόμενον, πού ἐκτυλίσσεται εἰς τὴν παγκόσμιον ἐργατικὴν ἀγοράν, νὰ βοηθήσῃ οὕτω εἰς τὴν ἐξακριβώσιν τῶν αἰτίων τοῦ καὶ νὰ ὑποδείξῃ τὸ σημεῖον, ὅπου θὰ ἦτο ἴσως δυνατόν νὰ διακόπτεται ἡ σειρά τῆς μοιραίας πλοκῆς τοῦ.

II.—'Ανεργία ὡς κυκλικὴ ἐκδήλωσις.

Εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἡ οικονομικὴ θεωρία εἰχεν εἰσέλθει ἐμποτισμένη ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τῆς πρὸς αὐτόματον ἰσορροπίαν τάσεως τῆς ἐλευθέρως ἀτομικιστικῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας⁽¹⁾ εἶχε διὰ

1) Ἡ οικονομικὴ θεωρία ἐργάζεται ὡς γνωστὸν ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν θεμελιωτῶν τῆς ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς αὐτομάτου δημιουργίας τῆς ἰσορροπίας ἐντὸς τῆς ἀτομικιστικῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Ἡ ἰσορροπία αὕτη ἐξασφαλίζεται κατὰ τὴν θεωρίαν διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς διαμορφώσεως τῶν τιμῶν, αἱ ὁποῖαι διὰ τῶν κινήσεων τῶν δημιουργοῦσι τὰς συνθήκας ἀπορροφήσεως ὄλων τῶν διαθέσιμων παραγωγικῶν συντελεστῶν ἐντὸς τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας· οὕτω ἡ κοινωνικὴ οἰκονομία δύναται νὰ εὐρεθῇ ἐν ἰσορροπίᾳ μόνον ἐπὶ πλήρους ἀπασχολήσεως καὶ διαρθρώσεως τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν ἐντὸς τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, ἐνῶ ἡ ὑπαρξίς ἀχρησιμοποίητων τοιούτων συντελεστῶν καταδεικνύει, ὅτι διανύεται ἀκόμη ὑπὸ τῆς οἰκονομίας μεταβατικὸν στάδιον ἀναπροσαρμογῆς πραγματοποιημένης βαθμιαίως διὰ τῶν κινήσεων τῶν τιμῶν.

τοῦτο ἀναζητήσει ἀρχικῶς τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τῆς ἀνεργίας, δηλ. τῆς προκυπτούσης ἀδυναμίας ἀπασχολήσεως καὶ διαρθρώσεως σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἐργατῶν εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν, εἰς τὰς ἀναποφεύκτους διαταραχὰς ποὶ συμπαρακολουθοῦν τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Οὕτω τὸ πρόβλημα τῆς ἀνεργίας ἐτοποθετήθη κυρίως εἰς τὸ πλαίσιον τῶν περιοδικῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, κατετάγη εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀναποφεύκτου «τριβῆς» κατὰ τὴν ἐκάστοτε ἀνιπροσαρμογὴν ἐντὸς τῆς ἐλευθέρως ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας καὶ ἐξακριβωθεὶ ὡς ἐκ τούτου ὑπὸ τῆς θεωρίας ὡς ἐκδήλωσις κυρίως τῆς «δυναμικῆς κυκλικῆς κινήσεως» τῆς οἰκονομίας· ἀντιμετωπίσθη συνεπῶς — τὸ καὶ σπουδαιότερον — ὡς π α ρ ο - δ ι κ ῆ ἐκδήλωσις τῶν μεταβατικῶν περιόδων. Ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν τὸ πρόβλημα τῆς ἀνεργίας ὑπέστη ἀναμφισβητήτως γόνιμον διασάφησιν ὑπὸ τῆς θεωρίας περὶ τῶν περιοδικῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, ἡ ὁποία τὴν ἀνθήσκειν εἶχε κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας (1).

III. — Ἀνεργία ὡς συστατικὴ ἐκδήλωσις.

Ἄλλ' ἢ μεταπολεμικὴ χρονικὴ καὶ ποσοτικὴ ἔμμονὴ τῆς ἀνεργίας, ἡ κατὰ σημαντικὸν ἔνιστον ποσοστὸν διατήρησις αὐτῆς ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς φάσεις τῆς ἐντόνου παραγωγικῆς δράσεως καὶ διαστολῆς τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας καὶ ὄχι ὀλιγότερον ὁ ἐπιβραδυόμενος ρυθμὸς τῆς ἐκ τῶν φάσεων τῆς στασιμότητος ἐξόδου τῆς οἰκονομίας ἀποτελοῦσιν ἰσχυρὰς ἐνδείξεις διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς θεωρητικῆς ἀντιμετώπισεως τοῦ προβλήματος τῆς ἀνεργίας ὡς ἀποκλειστικῶς περιοδικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. Ἡ ἰδέα τοῦ αἰτιώδους συνδέσμου τῆς ἀνεργίας πρὸς στοιχεῖα τῆς ἀτομικιστικῆς συναλλακτικῆς οἰκονομίας συστατικά, πρὸς ἐκδηλώσεις δηλ. δράσεως ἐν αὐτῷ τῷ ὄργανισμῷ τῆς οἰκονομίας μονίμως, προωθήθη διὰ τοῦτο κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν ἐποχὴν ταχέως εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θεωρητικῆς συζητήσεως καὶ ἐρεῦνης. Οὕτω πικραπλύρως πρὸς τὴν περιοδικὴν «κυκλικὴν» ἀνεργίαν τῶν περιοδικῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων ἐξήρθη ὡς αὐθυπόσιτον πρόβλημα καὶ ἡ μονίμως παρατηρουμένη ἀνεργία τῆς ἀτομικιστικῆς συναλλακτικῆς οἰκονομίας (*). Ἐν τῇ κατευθύνσει δὲ αὐτῇ δύο δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ὑπῆρξαν μέχρι πρὸ ὀλίγου τὰ σημεῖα ποὶ συνεκέντρωσαν τὸ κύριον ἐνδιαφέρον τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας.

1) Τὸ πρόβλημα τῆς κυκλικῆς ἀνεργίας πρέπει νὰ θεωρηθῆ, ὅτι εὔρε μίαν ἐξήγησιν ἐντὸς τῶν διαφόρων θεωριῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεξετήθη ἡ θεωρητικὴ ἀνάλυσις τοῦ γενικωτέρου προβλήματος τῶν περιοδικῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων, μὲ τὸ ὁποῖον στενῶς συνυφαίνεται. Πρὸβλ. σχετικῶς τὴν ἐπὶ τοῦ γενικωτέρου αὐτοῦ προβλήματος πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν.

2) Πρὸβλ. Otto v. Z w i e d i n e c k S ü d e n h o r s t, Beiträge zur Erklärung der strukturellen Arbeitslosigkeit, ἐς Vierteljahrshefte zur Konjunkturforschung, 2 Jahrgang καὶ τὰς ἐκαὶ παραπομπάς. Ἐπίσης H e n r y C l a y, The post-war unemployment problem, 1929. M a n u e l S a i t z e w, Eine lange Welle der Arbeitslosigkeit ἐς Schriften des Vereins für Sozialpolitik τόμ. 185/1.

IV.—Ἀνεργία ὡς συνέπεια συστατικῶν ἀλλοιώσεων τῆς ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας

Κατὰ πρῶτον ἐξητιάσθη τὸ πρόβλημα τῆς βαθμιαίας ἐνσωματώσεως ἐν τῷ ὄργανισμῷ τῆς ἐλευθέρου ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας, στοιχείων ξένων πρὸς τὴν βασικὴν σύστασιν αὐτῆς, μονοπωλιακῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ παρεμβατικῶν ἀφ' ἑτέρου τάσεων. Αἱ μονοπωλιακαὶ αὐταὶ ἐπικρατήσεις, ἐκδηλωθεῖσαι ὄχι ὀλιγώτερον καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς ἐργασίας, ἀποτελοῦσιν ἀναμφισβητήτως «*συστατικὴν ἀλλοίωσιν*» τῆς ἀτομικιστικῆς συναλλακτικῆς οἰκονομίας καὶ εἶναι ἐπόμενον νὰ διαταράσσουν τὴν λειτουργίαν τοῦ αὐτομάτου μηχανισμοῦ τῆς ἐν αὐτῇ ἰσορροπίας. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ μία βᾶσις ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐτέθη τὸ πρόβλημα τῆς μονίμου ἀνεργίας (1).

V.—Ἀνεργία ὡς διαρθρωτικὴ ἀλλοίωσις ἐκ τεχνικῶν προόδων.

Ὡς μία ἄλλη αἰτία τοῦ προβλήματος τῆς μονίμου ἀνεργίας ἐξητιάσθη ἤδη ἡ ἐκ τῶν τεχνικῶν προόδων καὶ τῆς ὀρθολογιστικῆς ὀργανώσεως (*rationalisation*) γενικώτερον ἀπορρέουσα ἐπίδρασις. Διὰ τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν τῆς ἐρεῦνης καὶ ἡ μονίμως παρατεινομένη ἀνεργία εἶναι συνέπεια τῆς δυναμικῆς — ὄχι ὅμως κυκλικῆς, ἀλλὰ συστατικῆς — ἐξελιξεως τῆς οἰκονομίας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν κυρίως τοῦ παράγοντος τῆς τεχνικῆς, ἀλλοιώνοντος τὰ δεδομένα τοῦ τεχνικοῦ συνδυασμοῦ τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν καὶ διαταράσσοντος οὕτω τὴν ἰσορροπίαν. Καὶ μολονότι βεβαίως τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶχεν ἤδη ἀντιμειωπισθῆ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ *Ricardo* (2) καὶ ἀπετέλεσε μετὰ τοῦτο κεντρικὸν σημεῖον τῶν μαρξιστικῶν ἀναπτύξεων, ἡ κυριαρχία παρ' ὅλα αὐτὰ τῆς ἀντιλήψεως περὶ τῆς πρὸς αὐτόματον ἰσορροπίαν τεινούσης ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας ἀπέκλεισεν ἐπὶ μακρὸν τὴν ὀλοσχερῆ διερεύνησιν καὶ διαφώτισιν τῶν ἐπιδράσεων τῶν τεχνικῶν προόδων ἐπὶ τοῦ ὄργανισμοῦ τῆς οἰκονομίας, οὕτως ὥστε νὰ ἔχει γίνει δεκτὸν μᾶλλον, ὅτι πρόκειται καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν περὶ παροδικῶν μόνον διαταρακτικῶν ἐκδηλώσεων. Ὅχι ὀλιγώτερον ἴσως συνετέλεσεν εἰς τοῦτο καὶ ἡ κατὰ τὸ δευτέρον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος ἐξέλιξις τῆς ἀγορᾶς

1) Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκει κυρίως ἡ ἐκδοχὴ περὶ τῆς μεταπολεμικῆς ἀκαμψίας τοῦ ἐργατικοῦ μισθοῦ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν διατάραξιν τῆς ὀμαλῆς σχέσεως μεταξὺ τιμῶν, ἐργατικοῦ μισθοῦ καὶ παραγωγικότητος ὀδηγοῦσαν εἰς μόνιμον ἀνεργίαν, ἀποψὲς ἡ ὁποία κατέλαβε κεντρικὴν θέσιν εἰς τὰς συζητήσεις περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐντόνου μονίμου μεταπολεμικῆς ἀνεργίας. Πρὸβλ. *A. C. Pigou, Wage-policy and unemployment* ἐς *Economic Journal* τόμ. 37. *O t t o C o n r a d, Absatzmangel und Arbeitslosigkeit als Dauerzustand* 1926. Σχετικῶς ἐπίσης *O t t o v. Z w i e d i n e c k—S ü d e n h o r s t, Arbeitsbedarf und Lohnpolitik* ἐς *Grundriss der Sozialökonomik* τόμ. VI (2α ἐκδοσις). *G u s t a v C a s s e l, Neuere monopolistische Tendenzen in Industrie und Handel* 1927.

2) Πρὸβλ. *D a v i d R i c a r d o, Principles of political economy and taxation*. Μετάφρ. ἑλληνιστὶ ὑπὸ *Κωνσταντινίδου*.

έργασίας, εις τὴν ὁποίαν βεβαίως τὸ πρόβλημα δὲν ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὸν τωρινὸν ὀξύτατον χαρακτηῖρα. Ἄλλ' ἡ μεταπολεμικὴ ἔντονος ἐπιτάχυνσις τοῦ ρυθμοῦ ἐφαρμογῆς τῶν τεχνικῶν προόδων δὲν ἠδύνατο ν' ἀφίση ἀνεξέταστον τὴν ἄποψιν περὶ ἐνδεχομένης προκλήσεως ἀλληλοδιαδόχων κυμάτων ἀνεργίας, οὕτως ὥστε νὰ ἐμφανίζεται αὕτη ὡς μόνιμος συστατικὴ ἐκδήλωσις τῆς συγχρόνου ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας (*).

VII.— Ἀνεργία ὡς «ὀργανικὸν» στοιχεῖον τῆς ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας κατὰ τὸν Keynes.

Πολὺ πέραν ὅμως ἀπὸ τὰς δύο αὐτὸς θεωρητικὰς ὑποθέσεις μετετόπισεν ὄχι πρὸ μακροῦ χρόνου τὸ πρόβλημα τῆς διαρκοῦς ἀνεργίας ὁ Ἄγγλος οἰκονομολόγος J. M. Keynes (*), διὰ τῆς ἐκδοχῆς δι' ἐν αὐτῷ τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἐλευθέρου ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας ἐνυπάρχουσιν αἰτίαι σ υ μ φ υ ε ἰ ς μὲ τὸν μηχανισμόν τῆς λειτουργίας της, ποὺ προκαλοῦν τὴν μόνιμον ἀνεργίαν. Ὅτι τὸν μηχανισμόν τοῦτον τῆς λειτουργίας τῆς ἐλευθέρου ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας ἐσφαλμένως ἀντελήφθη καὶ ἀνέλυσεν ἡ θεωρία, προσάπτει ὁ Keynes εἰς τὴν μέχρι τοῦδε οἰκονομικὴν ἐπιστήμην ὡς τὴν κυρίαν ἀνεπάρκειάν της. «Ἡ πλάνη» τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης τῆς ὀρθοδόξου ἢ κλασικῆς, ὅπως ἀποκαλεῖ ὁ Keynes τὴν μέχρι τοῦδε οἰκονομικὴν σκέψιν τὴν ἀκολουθοῦσαν τὴν ρικαρδιανὴν γραμμὴν ἀναλύσεως(*), πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ «εἰς τὴν ἔλλειψιν διαφυγῆς καὶ καθολικότητος τῶν ἀρχικῶν ἐκδοχῶν της (premisses) κυρίως καὶ ὄχι εἰς τὸ ἐπ' αὐτῶν ἐπιστηριχθὲν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἀνηγέρθη μὲ πολλὴν φροντίδα διὰ τὴν λογικὴν του συνέπειαν»(*). Ὄψω

1) Σχετικῶς μὲ τὸ πρόβλημα αὐτὸ πρβλ. ἐκ τῆς νεωτέρας φιλολογίας L. v. B i r c k, Technischer Fortschritt und Überproduktion, 1927. E m i l L e d e r, Technischer Fortschritt und Arbeitslosigkeit, 1931. A l e x a n d e r M a h r, Hauptprobleme der Arbeitslosigkeit, 1931. H e r o M o e l l e r, Rationalisierung und Arbeitslosigkeit, εἰς Weltwirtschaftliches Archiv τόμ. 34. M a n u e l S a i t z e w, Industrialisierung und Arbeitslosigkeit, εἰς Schriften des Vereins für Sozialpolitik τόμ. 187. O t t o V e i t, Die Tragik des technischen Zeitalters, 1935. A l f r e d K r u s e, Technischer Fortschritt und Arbeitslosigkeit, 1936.

2) Πρβλ. J o h n M a y n a r d K e y n e s, The general theory of employment, interest and money, 1936.

3) Ἡ γραμμὴ θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Keynes διαγραφομένη μέσθ J. S. Mill, Marshall, Edgeworth καὶ Pigou. Πρβλ. Keynes ἰ. ἀ. σελ. 3.

4) Πρβλ. Keynes ἰ. ἀ. εἰς Πρόλογον σελ. I καὶ κατωτέρω εἰς σελ. 378 : «Αἱ ἐπι κρίσεις μας κατὰ τῆς παραδεδομένης κλασικῆς οἰκονομικῆς θεωρίας συνίστανται ὄχι τόσο εἰς τὸ δι' εὖρον λογικὰ ἐλαττώματα εἰς τὴν ἀνάλυσίν της, ὅσον εἰς τὸ δι' κατέδειξαν, δι' αἰ σιωπηραὶ τῆς προϋποθέσεις σπανίως ἢ οὐδέποτε εἰχον πραγματοποιηθῆ, μὲ τὸ ἀπαιτέσθαι ὅτι ἡ θεωρία δὲν δύναται νὰ ἐπιλύσῃ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ συγχρόνου κόσμου».

Πρέπει νὰ τονισθῆ, δι' ἡ εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν διδομένη μετάφρασις μερικῶν περικοπῶν ἐκ τοῦ μνημονευθέντος βιβλίου τοῦ Keynes δὲν ἐγένετο μὲ τὴν προσοκῆθειαν τῆς κατὰ λέξιν μεταφράσεως τοῦ ἀγγλικοῦ κειμένου, ἰδίως εἰς

καθορίζεται ή θέσις του έναντι τής μέχρι τούδε ρικαρδιανής θεωρίας, θέσις κριτικής άνασκοπήσεως αυτών τούτων των θεμελιωδών έκδοχών και προϋποθέσεών της ('). Πλήττει ούτω ό Keynes τó οικoδόμημα τής οικονομικής θεωρίας εις αυτήν την βάση του. Τόν στόχον τής θεωρητικής του επιθέσεως άποτελεϊ ή έκδοχή περι τής τάσεως τής άτομικιστικής οικονομίας πρòς ίσορροπίαν με πλήρη άπορρόφησην τών διαθεσίμων παραγωγικών συντελεστών. «Θά υποστηρίξω, ότι τά αίτήματα (postulates) τής κλασσικής θεωρίας είναι έφαρμοσίμα μόνον εις μίαν ειδικήν περίπτωσιν και όχι εις την γενικήν περίπτωσιν, διότι ή κατάστασις τήν όποιαν προϋποθέτει άποτελεϊ έν άκραϊόν σημεϊον τών δυνατών θέσεων ίσορροπίας. Έπι πλέον τά γνωρίσματα τής ειδικής περιπτώσεως τής υπό τής κλασσικής θεωρίας προϋποτιθεμένης, συμβαίνει νά μη είναι εκείνα τής οικονομικής κοινωνίας, έν τή όποιά ήδη ζώμεν, με τó άποτέλεσμα ότι ή διδασκαλία της είναι παραπλανητική και καταστρεπτική, εάν έπιχειρήσωμεν νά τήν έφαρμόσωμεν εις τά γεγονότα πού μās δίδει ή έμπειρία» (').

VII.—*Η έπίκρισις τής κατά τούδς κλασσικoύς ίσορροπίας.*

Έλέγχων ό Keynes τήν παραδεδομένην θεωρίαν, ότι δέχεται ίσορροπίαν έντός τής έλευθέρως άτομικιστικής οικονομίας, ή όποία είναι μία ειδική μόνον περίπτωσις έκ περισσοτέρων περιπτώσεων δυνατής ίσορροπίας, άντιπαράθετει εις αυτήν τήν ιδιικήν του θεωρίαν ώς περικλείουσιν τήν «γενικήν» έκδοχήν οίασδήποτε δυνατής ίσορροπίας ('). Διότι κατ' αυτών ή ίσορροπία είναι δυνατή έντός τής άτομικιστικής οικονομίας όχι μόνον έπι πλήρους άπασχολήσεως τών ύπαρχόντων παραγωγικών συντελεστών εις τήν παραγωγικήν διαδικασίαν, ώς ή παραδεδομένη θεωρία δέχεται, αλλά και έπι μερικής άπασχολήσεως αυτών, ούτως ώστε νά έμφανίζεται άνεργία όχι μόνον ώς παροδική «δυναμική», αλλά και ώς μόνιμος «στατική» έκδήλωσις τής έλευθέρως άτομικιστικής οικονομίας.

Τούτο είναι τó θεμελιώδες σημεϊον τής καινοφανoύς θεωρίας του Keynes. Πλήττων θαρραλέως αυτá τά θεμέλια τής παραδεδομένης οικονομικής

μερικά σημεϊα δπου ή ίδιορροθμία τής άγγλικής διατυπώσεως θά ήδύνατο νά προκαλέση διά τής εις τήν έλληνικήν γλώσσαν πιστής άποδόσεώς της άσάφειαν—άσάφεις μάλισσα ό άναγνώστης δέν θά ειχεν ύκ' όψει του τó πλήρες κείμενον.

1) Ότι γενικώς ή σύγχρονος οικονομική σκέψις πρò τοθ φαινομένου τής άνεργίας διερωτάται αν δέν θά ήτο έπιβαλλομένη μία άνασκόπησις τής θεμελιώδους άφειτηρίας τής οικονομικής θεωρίας, καταδεικνύει και τó άρθρον του Mark Mitnitzky, Kapitalbildung und Arbeitslosigkeit εις Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik τομ. 66. Πρβλ. έπίσης Frank D. Graham, Economic theory and unemployment εις Economic Essays in honour of Gustav Cassel, 1933.

2) Πρβλ. Keynes έ. ά. σελ. 8.

3) Τούτο δέ άκριβώς σκοπεϊ νά έξάρη τó έπίθετον «general» εις τόν τίτλον του έν λόγφ βιβλίου του Keynes. Πρβλ. έ. ά. σελ. 8.

θεωρίας, ὑπὸ τὴν σκὰν τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐκαλύπτετο ἕως τώρα (*), ζητεῖ νὰ προβάλλῃ τὸ φαινόμενον τῆς ἀνεργίας—τὴν ἀγωνιώδη δοκιμασίαν τῆς συγγρόνου ἀτομικιστικῆς οικονομίας—ὑπὸ νέον ὄλως φῶς. Κατὰ τὸν Keynes αὐτὴ ἡ συστατικὴ συγκρότησις τῆς ἐλευθέρου ἀτομικιστικῆς οικονομίας γίνεται ἡ αἰτία τῆς μονίμου ἀνεργίας, διότι ἐπιτρέπει διαμόρφωσιν ἰσορροπίας καὶ πρὶν ἔτι ἐπιτευχθῆ ἡ πλήρης ἀπορρόφησης τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων.

VIII.—'Η πρὸς κατανάλωσιν ῥοπή καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς «ἐνεργοῦ ζήτησεως».

Κατὰ τὸν Keynes ἡ ὀρθόδοξος θεωρία ἀπὸ τὸν Ricardo (*) «ἐξήτασε συχρὰ περιγραφικῶς τὸ ζήτημα τῆς ποσότητος τῶν διαθεσίμων μέσων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δηλ. τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ πρὸς ἐργασίαν ἱκανοῦ πληθυσμοῦ, τῆς ἐκτάσεως τοῦ φυσικοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ συσσωρευμένου κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ, ἀλλὰ ἡ καθαρὰ θεωρία περὶ τοῦ τι προσδιορίζει τὴν *τ ρ έ χ ο υ σ α ν ἐ κ ά σ τ ο τ ε ἀ π α σ χ ό λ η σ ι ν* τῶν διαθεσίμων μέσων *σπανίως ἐξητάσθη λεπτομερῶς*» (**). Μολονότι δηλ. ὡς κύριον ἐρώτημα προέβαλε ποία αἰτία προσδιορίζει τὴν πραγματικὴν ἐκάστοτε ἀπασχόλησιν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κυριαρχοῦν εἰς τὴν θεωρίαν ζήτημα ἦτο τὸ τῆς ποσοτικῆς κατανομῆς τῶν *ἀ π η σ χ ο λ η μ έ ν ω ν* παραγωγικῶν συντελεστῶν εἰς διαφόρους παραγωγικοὺς κλάδους καὶ τὸ τῆς σχετικῆς ἀξίας τῶν συντελεστῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν προϊόντων.

Κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν εἰς τὸ δευτερεῦον αὐτὸ ζήτημα ἐνδιατρίψασαν κλασσικὴν θεωρίαν προτάσσει ὁ Keynes. τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦτι προσδιορίζει τὴν συνολικὴν πραγματικὴν ἀπασχόλησιν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν. Ἡ ἀπάντησις του εἰς τὸ πρωταρχικόν αὐτὸ ἐρώτημα, ἐμφανιζομένη ὡς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀποκληθῆν «ἀξίωμα τῆς ἐνεργοῦ ζήτησεως» (the principle of effective demand), ἀποτελεῖ βασικόν τμήμα τῶν ἐν τῷ νέῳ του ἔργῳ ἀναπτυσσομένων θεωριῶν. Θέλων νὰ ἐξακριβώσῃ τοὺς προσδιοριστικοὺς παράγοντας τῆς χρησιμοποίησεως τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν συνεπειῶν τῆς ἀυξήσεως τῶν χρησιμοποιου-

1) Πρὸβλ. Keynes ἑ. ἀ. εἰς σελ. VIII τοῦ Προλόγου: «Ἡ σύνθεσις τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὑπῆρξε διὰ τὸν συγγραφέα μακρὸς ἀγὼν διαφυγῆς καὶ ἡ ἀνάγνωσις του πρέπει νὰ εἶναι τὸ αὐτὸ διὰ τοὺς πλείστους ἀναγνώστας ἐάν ἡ ἐπίθεσις τοῦ συγγραφέως ἐπ' αὐτῶν πρόκειται νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ—ἀγὼν διαφυγῆς ἀπὸ συνειθισμένους τρόπους σκέψεως καὶ ἐκφράσεως. Αἱ ἰδέαι ποὺ ἐκφράζονται ἐδῶ κοπιωδῶς εἶναι ἐξαιρετικῶς ἀπλαῖ καὶ θὰ ἠδύναντο νὰ εἶναι εὐνόητοι. Ἡ δυσχέρεια εὐρίσκειται ὄχι εἰς τὰς νέας ἰδέας ἀλλὰ εἰς τὴν διαφυγὴν ἀπὸ τὰς παλαιάς, αἱ ὁποῖαι διακλαδοῦνται δι' ἐκείνους, ποὺ ἀνετράφησαν ὅπως οἱ πλείστοι ἀπὸ ἡμᾶς, εἰς κάθε γωνίαν τοῦ νοῦ μας».

2) Ἐξαιρέσειν ἀπέτελεσεν ὁ Malthus. Πρὸβλ. Keynes σελ. 32.

3) Πρὸβλ. Keynes σελ. 4.

μένων παραγωγικῶν μέσων. «Όταν αὐξάνη ἡ ἀπασχόλησις (¹), αὐξάνεται τὸ ὑλικὸν εἰσόδημα. Ἡ ψυχολογία τῆς κοινωνίας εἶναι τοιαύτη, ὥστε ὅταν αὐξάνη τὸ συνολικὸν ὑλικὸν εἰσόδημα, αὐξάνει ἡ συνολικὴ κατανάλωσις, ἀλλ' ὄχι τόσον πολὺ ὅσον τὸ εἰσόδημα. Ἐντεῦθεν οἱ ἐπιχειρηματῆαι θὰ ὑφίσταντο ζημίαν, ἐὰν ὀλόκληρος ἡ αὐξηθεῖσα ἀπασχόλησις ἐπρόκειτο νὰ διατεθῆ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς αὐξηθείσης ζητήσεως δι' ἄμεσον κατανάλωσιν. Οὔτω διὰ νὰ εἶναι δικαιολογημένον (²) οἷονδήποτε δεδομένον ποσὸν ἀπασχολήσεως, πρέπει νὰ ὑπάρξῃ ποσὸν τρεχουσῶν ἐπενδύσεων ἱκανὸν νὰ ἀπορροφήσῃ τὸ πλεόνασμα τῆς συνολικῆς παραγωγῆς, τὸ πέραν ἀπὸ ὅσον ἡ κοινωνία θέλει νὰ καταναλώσῃ, ὅταν ἡ ἀπασχόλησις εἶναι εἰς τὸ δεδομένον αὐτὸ ἐπίπεδον. Διότι, ἐκτὸς ἐὰν ὑπάρξῃ τὸ ποσὸν αὐτὸ τῶν ἐπενδύσεων, αἱ εἰσπράξεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν θὰ εἶναι ὀλιγώτεραι ἢ ὅσον ἀπαιτεῖται διὰ νὰ παρορμηθῶσιν οὗτοι νὰ παράσχωσι τὸ δοθὲν ποσὸν ἀπασχολήσεως. Ἐπεταὶ ἐκ τούτου οὐ δοθείσης τῆς ὑφ' ἡμῶν ἀποκληθησομένης πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς τῆς κοινωνίας, (the community's propensity to consume) τὸ ἐπίπεδον ἰσορροπίας τῆς ἀπασχολήσεως, τοὔτεστι τὸ ἐπίπεδον ὡς πρὸ τὸ ὅποιον δὲν ὑπάρχει διὰ τοὺς ἐπιχειρηματίας ἐν τῷ συνόλῳ παρόρμησις οὔτε πρὸς ἐπαύξεισιν οὔτε πρὸς περιορισμὸν τῆς ἀπασχολήσεως, θὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρᾶξεως τῶν τρεχουσῶν ἐπενδύσεων» (³). Καὶ κατωτέρω: «Οὔτω δοθείσης τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς καὶ τοῦ ποσοστοῦ τῶν νέων ἐπενδύσεων ἐν μόνον ἐπίπεδον ἀπασχολήσεως ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἰσορροπίαν δύναται νὰ ὑπάρξῃ· διότι οἷονδήποτε ἄλλο ἐπίπεδον θὰ προκαλέσῃ ἀνισότητα μεταξὺ τῆς συνολικῆς παραγωγικῆς ἀξίας τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ὑπὸ τῆς ζητήσεως προσφερομένης δι' αὐτὴν συνολικῆς τιμῆς (⁴). Τὸ ἐπίπεδον αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὑψηλότερον ἀπὸ τὴν ὀλοσχερῆ ἀπασχόλησιν...»

1) Ὑπονοεῖται ἡ ἀπασχόλησις τοῦ προσωπικοῦ συντελεστοῦ παραγωγῆς, δηλ. ὅταν αὐξάνει ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν ἀπασχολουμένων ἐργατῶν.

2) Ἀπὸ ἀπόψεως δηλ. ἀποδοτικότητος.

3) Πρὸβλ. Keynes σελ. 27.

4) Διὰ τῶν ἐκφράσεων «συνολικὴ παραγωγικὴ ἀξία τῆς παραγωγῆς» καὶ «συνολικὴ ὑπὸ τῆς ζητήσεως προσφερομένη τιμὴ» ἀπεδόθησαν οἱ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ὅροι «aggregate supply price of output» καὶ «its aggregate demand price», εἰς τοὺς ὁποίους ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Keynes τὸ ἀκόλουθον περιεχόμενον (Πρὸβλ. Keynes σελ. 23). «Ὡς συνολικὴ παραγωγικὴ ἀξία τῆς παραγωγῆς νοεῖται τὸ ποσὸν ἐκείνο εἰσπράξεων, τὸ ὅποιον θὰ ἦτο ἀρκετὸν νὰ παρωθήσῃ τοὺς ἐπιχειρηματίας διὰ νὰ προβῶσιν εἰς τὴν παραγωγικὴν δρᾶσιν καὶ συνεπῶς νὰ δημιουργήσωσιν ἀντίστοιχον ἀπασχόλησιν. Περιλαμβάνεται ἐπομένως εἰς τὸ ποσὸν αὐτὸ ἐκτὸς τῶν καθ'αυτὸ παραγωγικῶν δαπανῶν καὶ ἐν ποσοστὸν κέρδους ὡς ἀμοιβὴ τῶν ἐπιχειρηματιῶν. Ὡς συνολικὴ δὲ ὑπὸ τῆς ζητήσεως προσφερομένη τιμὴ θεωρεῖται τὸ συνολικὸν ποσὸν πού ἐπι τῆ βᾶσει τῆς ἐκάστοτε ζητήσεως προσδοκᾶται νὰ εἰσπραχθῆ ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ προϊόντος τῆς παραγωγικῆς δρᾶσεως, πού ἀπέρρουσεν ἀπὸ ὀρισμένον βαθμὸν ἀπασχολήσεως.

Ἄλλα γενικῶς δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀναμένωμεν, ὅτι θὰ εἶναι ἴσον πρὸς πλήρη ἀπασχόλησιν. Ἡ μὲ πλήρη ἀπασχόλησιν συνδυασμένη ἐνεργὸς ζήτησις εἶναι εἰδικὴ περίπτωσις, πραγματοποιουμένη μόνον ὅταν ἢ πρὸς κατανάλωσιν ροπῆ καὶ ἢ πρὸς ἐπενδύσεις παρόρμησις εὐρίσκονται εἰς ἰδιάζουσαν μεταξύ των σχέσιν. Ἡ ἰδιάζουσα αὕτη σχέσις, ἣ ὁποία ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς προϋποθέσεις τῆς κλασικῆς θεωρίας, εἶναι ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως μία ἀρίστη σχέσις. Ἄλλ' αὕτη δύναται νὰ ὑπάρξῃ μόνον, ὅταν ἐκ τίχης ἢ ἐκ προσχεδιάσεως αἱ τρέχουσαι ἐπενδύσεις παρέχουσι ποσὸν ζητήσεως ἀκριβῶς ἴσον πρὸς τὸ πλεόνασμα τῆς συνολικῆς παραγωγικῆς ἀξίας τῆς παραγωγῆς τῆς ἀπορροῦσης ἀπὸ πλήρη ἀπασχόλησιν ὑπὲρ τὸ ὑπὸ τῆς κοινωνίας, ὅταν αὕτη εὐρίσκεται πλήρως ἀπησχολημένη, διατιθέμενον πρὸς ἄμεσον κατανάλωσιν ποσόν» (*).

IX.—Ἡ σημασία τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς.

Εἰς τὰς περικοπὰς αὐτὰς καταφαίνονται σαφῶς αἱ βασικαὶ σκέψεις τοῦ Keynes. Κατὰ πρῶτον πᾶσα αὔξησις τῆς ἀπασχολήσεως συνεπάγεται μίαν ἐπιπέδωσιν τοῦ ὕλικου εισοδήματος καὶ ἐπαύξεισιν τῆς καταναλώσεως, ἀλλ' ἡ κατανάλωσις δὲν αὐξάνεται καθ' ὅλην τὴν εἰς τὸ εισόδημα πραγματοποιηθεῖσαν αὔξησιν, ἀλλὰ κατὰ ποσοστὸν μόνον αὐτῆς ἢ πρὸς κατανάλωσιν δηλ. ροπῆ τῆς δότικτος εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐν ποσοστὸν ἐξ ἐκάστης ἐπαυξήσεως τοῦ εισοδήματος δὲν καταναλίσκεται (*).

Ἡ ἀποκλιθεῖσα «ροπῆ πρὸς κατανάλωσιν» εἶναι, ὡς εὐχερῶς κατανοεῖται, τὸ ἀντίστροφον τῆς λεγομένης συνήθως ἀποταμιευτικῆς κλίσεως (*).

1) Πρβλ. Keynes σελ. 28.

2) Τοῦτο ἀποτελεῖ βασικὴν ἐκδοχὴν καὶ θεμελιῶδες στήριγμα τοῦ ὅλου θεωρητικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Keynes, ἀπορρῆα δὲ ἡ ἐκδοχὴ αὕτη, ὡς κατωτέρω εἰς τὸ τμήμα 2ον θὰ ἀναπτυχθῇ—ὅπου καὶ θὰ ἐξετασθῇ ἀναλυτικῶς ἢ πρὸς κατανάλωσιν ροπῆ—ἀπὸ θεμελιώδη, κατὰ τὸν Keynes, γενικὸν νόμον ἀτομικῆς ψυχολογίας.

3) Ὁ Keynes χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρον «ροπῆ πρὸς κατανάλωσιν» ἀντὶ τοῦ μᾶλλον συνήθους ὄρου κλίσις πρὸς ἀποταμίευσιν, θέλων δι' αὐτοῦ νὰ ἐξάρῃ ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀτομικοῦ εισοδήματος προσδιορίζεται θετικῶς ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν καταναλώσεως, ἀπὸ τὴν θετικὴν δηλαδὴ ἐπιθυμίαν πρὸς χρησιμοποίησιν τοῦ εισοδήματος ὡς τοιοῦτου, καὶ ὄχι ἀπὸ θετικὴν ἐπιθυμίαν ἀποταμιεύσεως. Ἐν ἄρμονίᾳ δὲ πρὸς τὴν τοιαύτην ἀντίληψίν του θεωρεῖ τὰς ἀποταμιεύσεις ὡς ἐν κατάλοιπον τοῦ εισοδήματος μετὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀφαίρεσιν τοῦ διὰ τὴν κατανάλωσιν διατεθέντος ποσοῦ καὶ ἐπιζητεῖ περαιτέρω νὰ καθορίσῃ τοὺς συντελεστὰς, ποῦ διαμορφώνουν τὸν ἐκάστοτε βαθμὸν τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς. Τούτους διακρίνει εἰς ἀντικειμενικοὺς καὶ ὑποκειμενικοὺς. Εἰς τὸ σημεῖον ὁμοῦς αὐτὸ μὲ κάποιαν ἐκπληξίν διακιστοῦται, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Keynes συγκεκριμένως ἀναφερόμενοι ὑποκειμενικοὶ συντελεσταί, ποῦ προσδιορίζουν τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἀτομικοῦ εισοδήματος (Κεφάλ. 2ον), δὲν εἶναι ποσῶς κίνητρα ποῦ ὄθουν θετικῶς εἰς τὴν πρὸς τελικὴν κατανάλωσιν χρησιμοποίησιν τοῦ εισοδήματος ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' ἀντιθέτως εἶναι κίνητρα ποῦ ὄθουν θετικῶς εἰς ἀποχὴν ἀπὸ τὴν κατανάλωσιν καὶ εἰς θετικὴν ἀποταμίευσιν. Πρβλ. Keynes σελ. 107 : «Ἐναπομένει ἡ δευτέρα κατη-

Ἐὰν δὲ χρησιμοποιήσωμεν τὸν μᾶλλον καθιερωμένον αὐτὸν ὄρον δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν τὴν σκέψιν τοῦ Keynes διὰ τῆς ἰσοδυνάμου πρὸς τὴν φρασεολογίαν του ἐκφράσας, ὅτι ἡ ἀποταμιευτικὴ κλίσις τῆς ὀλότητος συντελεῖ ὥστε ἐπὶ πάσης αὐξήσεως τοῦ εισοδήματος νὰ αἰξάνεται μὲν ἡ ἄμεσος τελικὴ κατανάλωσις, ἀλλ' ὅχι κατ' ἴσον ἀκριβῶς ποσὸν πρὸς τὴν ἐπελθούσαν ἐπαύξησιν τοῦ εισοδήματος, διότι ἐν τμήμα αὐτοῦ μὴ καταναλισκόμενον ἀποταμιεύεται.

X.—Οἱ προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῆς ἐνεργοῦ ζήτησεως.

Ἐκ τῆς βασικῆς αὐτῆς ἐκδοχῆς συνάγεται, ὅτι, ἐὰν πρόκειται νὰ διατηρηθῇ σταθερῶς ἡ ἔκτασις ἐκείνη τῆς ἀπασχολήσεως, ἡ ὁποία ἐπιτευχθεῖσα προεκάλεσε (διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ εισοδήματος) τὴν ἐπίτασιν τῆς ἀποταμιεύσεως, πρέπει παραλλήλως πρὸς τὴν τελικὴν κατανάλωσιν νὰ λάβωσι χώραν ἐπενδύσεις (¹) ἴσου ποσοῦ πρὸς τὸ μὴ καταναλωθὲν τμήμα τοῦ εισοδήματος, δηλ. ἴσου ποσοῦ πρὸς τὴν προκληθεῖσαν ἀποταμίευσιν. Καὶ γενικώτερον διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ σταθερῶς μία ἐπαύξησις τῆς ἀπασχολήσεως πρέπει δεδομένη: ἐκάστοτε τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς—ἢ μὲ τὸν ἀντίστοιχον ὄρον τῆς ἀποταμιευτικῆς κλίσεως—τῆς ὀλότητος νὰ λαμβάνωσι χώραν παραλλήλως ἐπενδύσεις ἴσου ποσοῦ πρὸς τὰς καθ' ἐκάστην ἐπαύξησιν τῆς ἀπασχολήσεως ἐπερχομένας αὐξήσεις τῶν ἀποταμιεύσεων.

Ἐὰν ὁ ρυθμὸς τῶν νέων ἐπενδύσεων δὲν εἶναι τοιοῦτος ὥστε νὰ ἀπορροφᾷ ὅλον τὸ πλεόνασμα τοῦ ὑλικοῦ εισοδήματος, τὸ μὴ ἀπορροφηθὲν ἀπὸ τὴν ἄμεσον τελικὴν κατανάλωσιν λόγῳ τῆς δεδομένης ἐκάστοτε πρὸς ἀποταμίευσιν κλίσεως, τότε οἱ ἐπιχειρηματίαι, μὴ δυνηθέντες νὰ πωλήσωσι ὀλόκληρον τὴν παραγωγὴν των, δὲν ἔχουσι λόγον νὰ παραιτήνωσι τὴν ἀσχόλησιν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν εἰς τόσην ἔκτασιν καὶ συνεπῶς θά

γορία τῶν παραγόντων, οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζουν τὸ ποσὸν τῆς καταναλώσεως ἐξ ἐνὸς δεδομένου εισοδήματος—δηλαδὴ αἱ ὑποκειμενικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἐκείναι φαροτρύνσεις, ποὺ καθορίζουν πόσον ἐξοδεύεται . . . Ὑπάρχουν γενικῶς ὁκτώ κύρια κίνητρα ἢ σκοποὶ ὑποκειμενικοῦ χαρακτῆρος, οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦσι τὰ ἄτομα εἰς τὸ νὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν κατανάλωσιν ἐκ τῶν εισοδημάτων των». Καὶ κατωτέρω σελ. 109: «Πολλὰ ἀπὸ τὰ πρὸς θετικὴν ἀποταμίευσιν κίνητρα τὰ καταγορηθέντα ἀνωτέρω ὡς ἐπηρεάζοντα τὰ ἄτομα . . .». Συνεπῶς καθ' ὅσον ἀφορᾷ ὑποκειμενικῶς τὸ οἰκονομοῦν ἄτομον, εἰς τὴν ἀποταμίευσιν ὄφεται τοῦτο καὶ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις αὐτοῦ τοῦ Keynes ἀπὸ κίνητρα θ ε τ ι κ ἄ πρὸς ἀποταμίευσιν καὶ ὄχι θετικὰ πρὸς κατανάλωσιν· θά ἦτο διὰ τοῦτο εὐλογώτερον νὰ ὀμνῶμεν περὶ τῆς πρὸς ἀποταμίευσιν ροπῆς καὶ ὄχι περὶ τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς. Ἐντεῦθεν παρέπεται τὸ ἀναγκαῖον συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἀποταμιεύσεις—ἀπὸ ἀπόψεως ὑποκειμενικῆς τοῦλάχιστον τῶν οἰκονομοῦντων ἀτόμων—δὲν δύνανται νὰ ἐκληφθῶσι βασιμῶς ὡς κατάλοιπον τοῦ εισοδήματος μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ διὰ τὴν παροῦσαν κατανάλωσιν διατιθεμένου ποσοῦ, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον μέγεθος ἀπ' εὐθείας προσδιοριζόμενον ὑπὸ ἐπιθυμιῶν τῶν ἀτόμων θετικῶς πρὸς τὴν ἀποταμίευσιν κατευθυνόμενων.

1) Νὰ ἐκδηλωθῇ δηλ. ζήτησις δι' ἀγαθὰ τοῦ ὑλικοῦ κεφαλαίου.

μειώσωσιν αὐτήν, προκαλουμένης οἴτω ἐκ νέου ἀνεργίας. Ἡ ἔλλειψις ἄρα ποσοστοῦ ἐπενδύσεων ἀνταποκρινομένου πρὸς τὴν ἐκάστοτε δεδομένην πρὸς ἀποταμίευσιν κλίσιν τῆς ὀλότητος τῆς ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας, ὥστε νὰ προκαλῆ πλήρη ἀπασχόλησιν, γίνεται αἰτία ἀνεργίας. Προϋπόθεσις ἐπομένως τῆς μὴ προκλήσεως ἀνεργίας εἶναι εἴτε ἡ χαλάρωσις τῆς πρὸς ἀποταμίευσιν κλίσεως εἴτε ἡ εἰς ἐκείστην παραγωγικὴν περίοδον δημιουργία τῶν νέων ἐπενδύσεων, ὥστε νὰ ἀντιρροποῦν αὐταὶ πλήρως τὴν ἐκ τῆς δεδομένης ἐκάστοτε ἀποταμιευτικῆς κλίσεως τείνουσαν νὰ προκληθῆ μείωσις τῆς ἀπασχολήσεως.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι δύο εἶναι οἱ προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῆς ἐκάστοτε συνολικῆς ἀπασχολήσεως : Πρῶτον ἡ ἐκάστοτε ἔντασις (1) τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς ἢ—τοῦ ἀντιστρόφως ἰσοδυνάμου αὐτῆς—τῆς πρὸς ἀποταμίευσιν κλίσεως, ἡ προσδιορίζουσα τὴν ποσότητα ζητήσεως ἀγαθῶν ἀμέσου τελικῆς καταναλώσεως, καὶ δεύτερον ὁ ρυθμὸς τῶν ἐκάστοτε γινομένων νέων ἐπενδύσεων, δηλ. τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν ὑλικοῦ κεφαλαίου.

XI.—Ἡ πρὸς ἐπενδύσεις παρόρμησις καὶ οἱ προσδιοριστικοὶ τῆς παράγοντες.

Πῶς δύνανται νὰ ἐξασφαλισθοῦν αἱ ὡς ἀντιρροποὶ τῆς ἀποταμιευτικῆς κλίσεως ἀπαραίτητοι αὐταὶ ἐπενδύσεις ; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ προϋποθέτει τὴν διασάφησιν τοῦ μηχανισμοῦ, ἐπὶ τῇ βίψει τοῦ ὁποίου προκαλοῦνται ἐντὸς τῆς ἐλευθέρως ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας αἱ ἐπενδύσεις. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ αἱ ἀπόψεις τοῦ Keynes δὲν ἀφίστανται κατ' οὐσίαν ἀπὸ τὴν μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦσαν θεωρίαν : «Ἡ ποσότης τῶν τρεχοῦσῶν ἐπενδύσεων ἐξαρτᾶται... ἀπὸ τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀποκαλουμένην παρόρμησιν πρὸς ἐπενδύσεις» καὶ ἡ παρόρμησις πρὸς ἐπενδύσεις θὰ εὐρεθῆ ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ πίνακος τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ πλέγματος τῶν τόκων δανείου διαφόρων λήξεων καὶ κινδύνων»(2). Ἄλλ' ἐὰν δὲν ἀφίσταται κατ' οὐσίαν ὁ Keynes ἀπὸ τὴν μέχρι τοῦδε θεωρίαν ὡς πρὸς τὸν μηχανισμόν τὸν προκαλοῦντα τὰς ἐπενδύσεις ἐντὸς τῆς ἐλευθέρως ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας, διαφέρει μ' ὅλα ταῦτα οὐσιωδῶς ἀπὸ αὐτὴν ὡς πρὸς τὰ αἰτία, ποὺ καθορίζουν τὸν ἐν τῇ πιστωτικῇ ἀγορᾷ τόκον.

Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον ἡ οὐσία τῆς περὶ τόκου θεωρίας του ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι δὲν δέχεται καμμίαν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ

1) Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον κατωτέρω, ὅπου θὰ ἐξετασθῆ ἀναλυτικῶς ἡ πρὸς κατανάλωσιν ροπῆ, ἡ ἔκφρασις «ἐντασις» τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς θὰ ἀποδοθῆ μὲ τὸν εἰς τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς κατὰ τὸν Keynes πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς ἀντιστοιχοῦντα ὄρον «μορφή τῆς συναρτήσεως» τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς.

2) Πρβλ. Keynes σελ. 27/28. Τὸ κατὰ τὸν Keynes περιεχόμενον τοῦ ὄρου «ὀριακῆ ἀποδοτικότης τοῦ κεφαλαίου» (marginal efficiency of capital) θὰ διασαφισθῆ κατωτέρω.

τόκου ἐπίδρασιν ἀπορρέουσιν ἀπὸ τὸ μέγεθος τῶν ἀποταμιεύσεων. Ὁ τόκος κατ' αὐτὸν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκτίστοτε ἐντάσεως τῆς ἐπιθυμίας τῶν οἰκονομούντων ἀτόμων πρὸς ρευστότητα (1) καὶ διαμορφοῦται ἀνεξαρτήτως τοῦ ποσοῦ τῶν ἀποταμιεύσεων. Συνεπῶς ἡ ἀποταμίευσις, μὴ δυναμένη νὰ ἐπηρεάξῃ τὸν τόκον, δὲν δύναται νὰ προωθήσῃ τὰς ἐπενδύσεις. Οὕτω κατ' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει σύνδεσμος μεταξὺ τῆς πρὸς ἀποταμίευσιν κλίσεως καὶ τῶν ἐπενδύσεων, δηλ. τῆς ζητήσεως ἀγαθῶν ὑλικοῦ κεφαλαίου. Κατὰ συνέπειαν, ἔφ' ὅσον ἡ ἀποταμίευσις δὲν δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς παρωθήσεως πρὸς ἐπενδύσεις δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην βέβαιον, ὅτι τὸ ποσὸν τῶν ἐπενδύσεων θὰ εἶναι ἐκτίστοτε τόσον, ὅσον ἀπαιτεῖται διὰ νὰ ἀντιρροπήσῃ (2) τὴν πρὸς μείωσιν τῆς ἀπασχολήσεως τείνουσαν ἀποταμιευτικὴν δρῶσιν τῆς ὀλότητος, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ συνολικὴ ἐνεργὸς ζήτησις δύναται νὰ εἶναι μικρότερα ἀπὸ ἐκείνην ἢ ὅποια ἀπαιτεῖται διὰ νὰ διατηρηθῇ βαθμὸς ἀπασχολήσεως ἱκανὸς νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ἀνεργίαν. «Ἐὰν ἡ ροπὴ πρὸς κατανάλωσιν καὶ τὸ ποσοστὸν τῶν νέων ἐπενδύσεων καταλήγουσιν εἰς ἔλλιπῆ ἐνεργὸν ζήτησιν, τὸ τρέχον ἐπίπεδον ἀπασχολήσεως θὰ ὑπολείπεται τῆς προσφορᾶς ἐργασίας τῆς δυναμικῶς διαθέσιμου ὑπὸ τὸν ὑπάρχοντα πραγματικὸν μισθόν» (3).

Συνεπῆς πρὸς τὰς τοιαύτας περὶ τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς καὶ τῆς πρὸς ἐπενδύσεις παρορμησεως ὄλως νέας ἀντιλήψεις τοῦ ὁ Keynes ἐπιρροῖται εἰς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν τὴν μομφήν, ὅτι ἔχει ἀφίσει κενὸν εἰς τὰς σχετικὰς γνώσεις μας, ποῦ ἔχει ἀνάγκην πληρώσεως. «Οὕτω ἡ ἀνάλυσις τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς, ὁ καθορισμὸς τῆς ὀριακῆς ἀποδοτικότητος τοῦ κεφαλαίου καὶ ἡ θεωρία τοῦ τόκου εἶναι τὰ τρία κύρια κενὰ εἰς τὰς ὑπαρχούσας γνώσεις μας, τὰ ὅποια εἶναι ἀναγκαῖον νὰ πληρωθῶσιν». (4) Ἡ ἔρευνα ἐπομένως τῆς περὶ ἀνεργίας θεωρίας τοῦ θὰ ὀδηγήσῃ κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν δύο βυσικῶν τῆς στηριγμάτων, ποῦ εἶναι αἱ ἀπόψεις τοῦ περὶ τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς καὶ περὶ τοῦ τόκου.

XII.—Ἐνδιάμεσα ἐπίπεδα στατικῆς ἰσορροπίας μὲ ἀνεργίαν.

Ἄλλη τέλος βασικὴ σκέψις τοῦ Keynes εἶναι ἡ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς καὶ τῆς πρὸς ἐπενδύσεις παρορμησεως προκύπτουσα κατ' αὐτὸν δυνατότης διαμορφώσεως ἐντὸς τῆς ἐλευθέρως ἀτομικι-

1) Ἡ περὶ τόκου θεωρία τοῦ θὰ ἐξετασθῇ λεπτομερῶς κατωτέρω.

2) Οὕτω κατὰ τὸν Keynes ἐδέχεται ἡ κλασσικὴ θεωρία ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐιδικῶν προϋποθέσεών της. Πρβλ. Keynes σελ. 30.

3) Πρβλ. Keynes σελ. 30.

4) Οὕτω ὁ Keynes γίνεται θεμελιωτὴς μιᾶς ὄλως νέας θεωρίας περὶ διαμορφώσεως τῆς ἰσορροπίας ἐντὸς τῆς ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας καὶ δικαιολογεῖται ὡς ἐκ τούτου πλήρως ὁ ὑπὸ τοῦ Ammon παραλληλισμὸς τοῦ ἔργου τοῦ πρὸς τὸ ἔργον τῶν θεμελιωτῶν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς. Πρβλ. Alfred A m o n n. Keynes Allgemeine Theorie der Beschäftigung εἰς Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik τόμ. 147.

στικῆς οἰκονομίας ἐπιπέδου ἰσορροπίας μεταξύ τῆς παραγωγῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς καταναλώσεως καὶ τῶν ἐπενδύσεων ἀφ' ἑτέρου, χωρὶς νὰ ὑπάρχη πλήρης ἀπασχόλησις. Τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς θεωρίας ἀντιδιαστέλλει αὐτὴν βασικῶς ἀπὸ τὴν κλασσικὴν θεωρίαν. Διότι ἐξαίρει ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργοῦνται ἐνδιάμεσα ἐπίπεδα ἰσορροπίας, ἐνῶ ὑφίσταται ἀνεργία, χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ προκαλεῖται καμμία ἐνδογενῆς κίνησις τείνουσα εἰς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου αὐτοῦ. Ἡ ἀτομικιστικὴ κοινωνικὴ οἰκονομία εἶναι οὕτω κατὰ τὸν Keynes δυνατόν νὰ παραμείνῃ εἰς κατάστασιν ἰσορροπίας μὲ ἀνεργίαν, ἡ ὁποία συνεπῶς θὰ εἶναι μόνιμος ἐκδήλωσις «στατικῆς» ἰσορροπίας. «Οὕτω ἐξαιρουμένων τῶν εἰδικῶν προϋποθέσεων τῆς κλασσικῆς θεωρίας, κατὰ τὰς ὁποίας ὑπάρχει ἐν δράσει κάποια δύναμις ποῦ δταν αὐξάνεται ἡ ἀπασχόλησις προκαλεῖ πάντοτε αὔξησιν τῶν διὰ νέας ἐπενδύσεις διατιθεμένων ποσῶν, τόσον ἐπαρκῆ ὥστε νὰ πληροῦται τὸ διευρυνόμενον χάσμα μεταξύ τῆς συνολικῆς παραγωγικῆς ἀξίαις τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν διὰ τὴν τελικὴν κατανάλωσιν διατιθεμένων ποσῶν, τὸ οἰκονομικὸν σύστημα δυνατόν νὰ εὔρεθῇ ἐν σταθερᾷ ἰσορροπίᾳ μὲ ποσὸν ἀπασχολήσεως κίτω τοῦ ἐπιπέδου τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως»⁽¹⁾. Καὶ ἀλλοῦ: «...Ἐν κυριαρχοῦν χαρακτηριστικὸν τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος, ἐν τῷ ὁποίῳ ζῶμεν, εἶναι, δι μολονότι ὑπόκειται εἰς ἐντόνους διακυμάνσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν ἀπασχόλησιν, δὲν εἶναι βιαίως ἀσταθές. Εἶναι πράγματι ἐπιδεκτικὸν νὰ παρημένῃ διὰ σημαντικὸν χρονικὸν διάστημα εἰς μίαν χρονίαν κατάστασιν δραστηριότητος ὑπὸ τὸ κανονικὸν ἐπίπεδον χωρὶς οἰανδήποτε σαφῆ τάσιν εἴτε πρὸς βελτίωσιν εἴτε πρὸς πλήρη κατάρρευσιν. Ἐπιπροσθέτως τεκμήρια καταδεικνύουσιν, δι πλήρης ἢ ἔστω καὶ σχεδὸν πλήρης ἀπασχόλησις, εἶναι σπάνιον καὶ βραχύβιον συμβάν»⁽²⁾.

XIII.—Ἡ ἐντεῦθεν δημιουργουμένη θέσις τῆς ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπὸ τοῦ Keynes διδομένης θεωρητικῆς ἐξηγήσεως τῆς αἰτίας τῆς ἀνεργίας καὶ ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γενομένης δεκτικῆς δυνατότητος δημιουργίας σταθερᾶς ἰσορροπίας μὲ ὑπαρξιν μονίμου ἀνεργίας, συνάγει οὗτος καὶ τὰς γενικωτέρας κρίσεις του περὶ τῆς ἐλευθέρου ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας. «Ἡ ἀνάλυσις αὐτὴ μᾶς παρέχει» λέγει «ἐξήγησιν τοῦ παραλογισμοῦ τῆς πενίας ἐν μέσῳ τῆς ἀφθονίας. Διότι καὶ μόνη ἡ ὑπαρξὶς ἀνεπαρκειᾶς τῆς ἐνεργουῦ ζήτησεως δύναται καὶ συχνὰ θὰ ἐπιφέρῃ ἀνακοπήν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ἀπασχολήσεως»⁽³⁾. Ἄλλὰ καὶ πέραν τούτου· ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπὸ τοῦ Keynes διατυπωθέντος ψυχολογικοῦ νόμου τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς, καθ' ὃν ἐφ' ὅσον αὐξάνει ἡ ἀπασχόλησις αὐξάνει καὶ ἡ κατανάλωσις, ἀλλὰ κατὰ μικρότερον ποσόν, δέον νὰ συνα-

1) Πρβλ. Keynes σελ. 80.

2) Πρβλ. Keynes σελ. 249.

3) Πρβλ. Keynes σελ. 80.

γάωμεν «ὅτι ὅσον μεγαλύτερον τὸ ποσοῦν τῆς ἀπασχολήσεως, τόσον μεγαλύτερον θὰ εἶναι τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς συνολικῆς παραγωγικῆς ἀξίας τῆς ἀντιστοιχοῦ παραγωγῆς καὶ τοῦ ποσοῦ, τὸ ὁποῖον οἱ ἐπιχειρηματῆαι δύνανται νὰ ἀναμένωσιν, ὅτι θὰ εἰσπράξωσιν ἀπὸ τὰς διὰ τὴν ἄμεσον καταναλώσιν δαπάνας τῶν καταναλωτῶν» (1). Κατὰ συνέπειαν, ἐξακολουθεῖ : «ὅσον πλουσιωτέρα ἡ κοινωνία, τόσον εὐρύτερον θὰ τείνει νὰ γίνεταί τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς τρεχούσης καὶ τῆς δυναμικῆς τῆς παραγωγῆς· καὶ διὰ τοῦτο τόσον περισσότερον πρόδηλοι εἶναι καὶ προκαλοῦν ἀγανάκτησιν αἱ ἀτέλειαι τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος. Διότι μία πτωχὴ κοινωνία θὰ κλίνει εἰς τὸ νὰ καταναλώσῃ τὸ μέγιστον μέρος τῆς παραγωγῆς τῆς, οὕτως ὥστε πολὺ μέτριον ποσοστὸν ἐπενδύσεων θὰ εἶναι ἀρκετὸν νὰ προκαλέσῃ πλήρη ἀπασχόλησιν· ἐνῶ ἀντιθέτως μία πλουσία κοινωνία θὰ πρέπει νὰ ἀνακαλύψῃ πολὺ εὐρύτερας εὐκαιρίας δι' ἐπενδύσεις ἐὰν θὰ πρόκειται νὰ ἐναρμονισθοῦν αἱ πρὸς ἀποταμίευσιν κλίσεις τῶν πλουσιωτέρων τῆς μελῶν μετὰ τὴν ἀπασχόλησιν τῶν πτωχοτέρων τῆς μελῶν. Ἐὰν εἰς μίαν δυναμικῶς πλουσίαν κοινωνίαν, ἡ πρὸς ἐπενδύσεις παρόρμησις εἶναι ἀσθενής, τότε ἡ δραστηριότης τοῦ ἀξιώματος τῆς ἐνεργοῦ ζήτησεως θὰ τὴν ἐξαναγκάσῃ παρὰ τὸν δυναμικὸν τῆς πλοῦτον νὰ ἐλαττώσῃ τὴν τρέχουσαν παραγωγὴν τῆς, μέχρις ὅτου, παρὰ τὸν δυναμικὸν τῆς πλοῦτον, καταστῆ τόσον πτωχὴ, ὥστε τὸ πλεόνασμά τῆς ὑπὲρ τὴν κατανάλωσιν τῆς θὰ ἐλαττωθῆ μέχρι σημείου πού νὰ ἀντιστοιχῇ πρὸς τὴν ἀδυναμίαν τῆς πρὸς ἐπενδύσεις παρορμήσεως» (2).

XIV. — Αἱ ἐνδεικνύμεναι κατευθύνσεις οἰκονομικῆς πολιτικῆς :

α) Μικροτέρα στοργὴ πρὸς τὴν ἀποταμίευσιν.

Εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ αὐτῆς περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐλευθέρου ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας καὶ περὶ τῆς ἐντὸς αὐτῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἀνεργίας, ἐστήριξεν ὅπως ἦτο φυσικὸν ὁ Keynes καὶ τὰς ἐνδεικνυόμενας κατ' αὐτὸν κατευθύνσεις οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Ἀφοῦ ἡ πρὸς ἀποταμίευσιν κλίσις, ἐὰν δὲν ἀντιρροπεῖται ἀπὸ τὴν ἀνάλογον τάσιν πρὸς ἐπενδύσεις, γίνεται αἰτία ἀναστολῆς τῆς ἐπεκτάσεως τῆς παραγωγῆς μέχρι τοῦ ἐπιπέδου ἐκείνου τὸ ὁποῖον αἱ ὑπάρχουσαι παραγωγικαὶ ἰκανότητες τῆς οἰκονομίας θὰ καθίστανται πραγματοποιήσιμον, καὶ ἐντεῦθεν αἰτία ἀνεργίας, ἡ ἀποταμίευσις ὄχι μόνον δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς συντελοῦσα εἰς τὴν ἐπαύξησιν τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ πλοῦτου τῆς οἰκονομίας, ἀλλ' ἀντιθέτως γίνεται αἰτία ἀναστολῆς τῆς ἐπαύξεσεως αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀποταμίευσις λαμβάνει χώραν πρὶν ἐπιτευχθῆ πλήρης παραγωγικὴ ἀπασχόλησις τῶν συντελεστῶν.) «Διότι εἶδομεν, ὅτι μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ πλήρης ἀπα-

1) Πρὸβλ. Keynes σελ. 30. Σχετικῶς καὶ σελ. 125 καὶ ἐπ.

2) Keynes σελ. 31. Τὴν εἰκόνα αὐτῆς τῆς ἐξελίξεως τῆς ἀτομικιστικῆς οἰκονομίας ἐξακριβώσεν ὁ Pigou εἰρωνικῶς ὡς τὸ δράμα τῆς ἡμέρας τῆς Κρίσεως. Πρὸβλ. A. C. Pigou, The general theory of employment, interest and money by Mr Keynes, ἐς Economica Μάϊος 1936.

σχόλησις, ἡ ἐπαύξεισις τοῦ κεφαλαίου δὲν ἐξαρτᾶται ποσῶς ἀπὸ τὴν *χαλε-
ραν* ροπὴν πρὸς κατανάλωσιν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀναχαιτίζεται ὑπ' αὐτῆς· καὶ
μόνον ὑπὸ τὰς συνθήκας τῆς πλήρους ἀπασχολήσεως εἶναι μία *χαλεπὰ*
ροπὴ πρὸς κατανάλωσιν συντελεστικὴ εἰς τὴν ἐπαύξεισιν τοῦ κεφαλαίου (*).

Ἐποῦ δὲ ἡ ἐπαύξεισις τοῦ κεφαλαίου δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ἀποτα-
μίευσιν—καὶ κατὰ συνέπειαν οὔτε εἰς τὴν ἐκ τῶν μεγαλύτερων ἀτομικῶν εἰ-
σοδημάτων ἀποταμίευσιν τοῦ περισσεύματος—οὐδεὶς λόγος συντρέχει νὰ
ἔχωμεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀποταμιευτικὴν κλίσιν καὶ ἀνήσυχον
νὰ προσβλέπωμεν πρὸς τὸν κίνδυνον τυχὸν μειώσεως τῶν ἀποταμιεύσεων
ἐκ μέτρων φορολογικῶν, πού θὰ ἔτεινον εἰς ἀμβλυσιν τῶν ἀνισοτήτων τοῦ
ἀτομικοῦ πλούτου καὶ τῶν ἀτομικῶν εἰσοδημάτων (*). «Οὕτω ἡ ἐπιχειρημα-
τολογία μας ἄγει πρὸς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὑπὸ τὰς συγχρόνους συνθήκας
ἡ ἐπαύξεισις τοῦ πλούτου, πόρρω ἀπέχουσα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν
ἐκ τῆς καταναλώσεως ἀποχὴν τῶν πλουσιῶν, ὡς κοινῶς ὑποτίθεται, εἶναι
μᾶλλον πιθανόν, ὅτι παρεμποδίζεται ὑπ' αὐτῆς (*). Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ
πεῖρα ὑποδεικνύει... καὶ οἱ μέτρα διὰ τὴν ἀναδιανομὴν τῶν εἰσοδημά-
των κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος εἶναι πιθανόν νὰ τονώσῃ τὴν πρὸς κατα-
νάλωσιν ροπὴν, δύνανται ν' ἀποδειχθῶσι θετικῶς εὐνοϊκὰ διὰ τὴν ἐπαύ-
ξεισιν τοῦ κεφαλαίου (*).

**ΧΥ.—β) Προώθησις τῶν ἐπενδύσεων διὰ κρατικῶν δαπανῶν ἐκ δη-
μοσίων δανείων.**

Ἡ διαμόρφωσις λοιπὸν καὶ ἡ ἐπαύξεισις τοῦ κεφαλαίου ἐντὸς τῆς οἰ-
κονομίας δὲν προϋποθέτει κατὰ τὸν Keynes ἔντονον ἀποταμιευτικὴν κλίσιν.
Ἐξαρτᾶται κατ' αὐτὸν—ὡς καὶ κατωτέρω ἀναλυτικώτερον θὰ ἴδωμεν—ἐκ
τῆς ἐπαυξήσεως τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ συνολικοῦ ὕλικου εἰσοδήματος, τὸ
ὅποιον ἐπιτυγχάνεται διὰν ἐξασφαλισθῇ ἡ πλήρης ἀπασχόλησις τῶν παρα-
γωγικῶν συντελεστῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀπαιτεῖται, ὅπως παραλλή-
λως πρὸς τὴν διὰ τὴν τελικὴν κατανάλωσιν ἐκδηλουμένην ἐκάστοτε ζήτησιν
ἀγαθῶν εἶναι ἐξησφαλισμένη καὶ ἀνάλογος ζήτησις ἀγαθῶν κεφαλαίου λόγῳ
ἐπενδύσεων· τὴν ζήτησιν αὐτήν, μὴ ἐξασφαλισμένην κατὰ τὸν Keynes αὐ-
τομάτως ἐκ τῆς ἀπλῆς ἀποταμιευτικῆς δράσεως, πρέπει νὰ προωθῶμεν δι'
οἰωνόηποτε ἐπενδύσεων. Οὕτω κρατικαὶ ἐπενδύσεις ἔχουσαι ὡς ἀποτέλεσμα
τὴν διαμόρφωσιν νέου παγίου ὕλικου κεφαλαίου—ἔστω καὶ μὴ ἐξησφαλισμέ-
νης ἀποδοτικότητος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κριτηρίων τῆς ἰδιωτικο-οἰκονομικῆς
ἀποδόσεως—χρηματοδοτούμεναι δὲ διὰ δαιεισμοῦ τοῦ κράτους ἐπιτυγχά-

1) Πρὸς Keynes σελ. 372, 373.

2) Κυρίως φορολογία τῶν μεγάλων εἰσοδημάτων καὶ τῶν κληρονομιῶν.
Πρὸς Keynes σελ. 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

3) Πρὸς Keynes σελ. 373.

4) Πρὸς Keynes σελ. 373.

νοῦσι τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, διότι ἐπιτρέπουσι τὴν ἐπαύξησιν τῆς ἀπασχολήσεως μὲ τὰς ἐντεῦθεν συνεπειάς αὐξήσεως τοῦ συνολικοῦ εἰσοδήματος καὶ τοῦ πλούτου. Καὶ ὅχι μόνον τοιαῦται κρατικαὶ ἐπενδύσεις ἀλλὰ καὶ κρατικαὶ σπατάλαι, χρηματοδοτούμεναι ἐκ κεφαλαίων ἀντιληφθέντων διὰ δανεισμοῦ, καταπολεμοῦσι τὴν ἀνεργίαν ὡς ἀποτελοῦσαι ἀντίστοιχον μείωσιν τῶν ἀποταμίευσων. «... οἱ προηγηθέντες συλλογισμοὶ καταδεικνύουσι πῶς δα πᾶναι σπάταλοι, γινόμεναι διὰ δανείων, δύνανται παρ' ὅλα ταῦτα νὰ πλουτίσωσι τελικῶς τὴν κοινωνίαν. Ἀνέγερσις πυραμίδων, σεισμοί, ἀκόμη καὶ πόλεμοι δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν ἐπαύξησιν τοῦ πλούτου, ἐὰν ἢ ἐπὶ τῇ βίβσει τῶν ἀρχῶν τῆς κλασικῆς οἰκονομίας μόρφωσις τῶν πολιτικῶν μας ἀνδρῶν παρεμποδίζει κατὶ καλύτερον» (1).

XVI. — Τὰ πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτοὺς πρόσφορα μέσα.

Δύο εἶναι λοιπὸν αἱ πρακτικαὶ συνέπειαι τοῦ νέου θεωρητικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Keynes. Ἡ μία ἀρνητικῆς μᾶλλον φύσεως ἢ ἄλλη θετικῆς. Ἐξασθένεισι ἀπ' ἑνὸς τῆς κατὰ παράδοξιν ἀποδιδομένης εἰς τὴν ἀποταμίευσιν σημασίας ὡς συντελεστοῦ τῆς ὑλικῆς προόδου τῆς οἰκονομίας καὶ χαλάρωσις ἐπομένως τῆς δι' αὐτὴν μερίμνης· τίνωσις ἀπ' ἑτέρου τῆς ρυθμιστικῆς παρεμβάσεως τοῦ κράτους μὲ κατεῦθυνσιν τὴν ἐκάστοτε πρὸς ἀλλήλας ποσοικὴν προσαρμογὴν τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς καὶ τῆς πρὸς ἐπενδύσεις παρορμήσεως.

Εἶναι δὲ κατὰ τὸν Keynes δύο τὰ κύρια μέσα πρὸς πραγμάτωσιν τῆς ἀναγκαίας αὐτῆς προσαρμογῆς : ἡ διὰ τοῦ φορολογικοῦ μηχανισμοῦ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς πρὸς κατανάλωσιν ροπῆς καὶ δεύτερον κάποια μορφή κοινωνικοποιήσεως τῶν ἐπενδύσεων κεφαλαίων. Ἄνευ κάποιας κοινωνικοποιήσεως τῶν ἐπενδύσεων δὲν θεωρεῖ δυνατὴν τὴν ἀσκήσιν ἀποτελεσματικοῦ ἐλέγχου ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς παραγωγῆς, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ πλήρης ἀπασχόλησις τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν. Τὴν κοινωνικοποίησιν ἡμῶς αὐτὴν τῶν ἐπενδύσεων τὴν ἀντιλαμβάνεται περιορισμένην μόνον εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ κράτους καθορισμὸν τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ τῶν συντελεστῶν ποῦ θὰ διατεθῇ ἐκάστοτε διὰ τὴν ἐπαύξησιν τῶν παγίων κεφαλαίων. «Διὰ τοῦτο φανιάζομαι, ὅτι μία κᾶπως ἐκτεταμένη κοινωνικοποίησις τῶν ἐπενδύσεων θὰ ἀποδειχθῇ τὸ μόνον μέσον διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ μίαν προσέγγισιν πρὸς τὴν πλήρη ἀπασχόλησιν... Ἀλλὰ πέραν τούτου δὲν προκύπτειν πρόδηλα

1) Πρὸβλ. Keynes σελ. 128/129. Ὑπὸ τὸ πρῶμα τῆς ἀντιλήψεώς του αὐτῆς ἐξηγεῖ ὁ Keynes καὶ τὴν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ εἰσοδήματος καὶ τοῦ πλούτου ἐπίδρασιν τῆς παραγωγικῆς ἐκείνης δράσεως τῶν ἀτόμων, ποῦ ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν χρυσοφυχείων. Μολονότι ὁ χρυσὸς δὲν δύναται νὰ αὐξήσῃ κατὰ τίποτε ἀπ' εὐθείας τὴν ὑλικὴν εὐμάρειαν τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ οὐτεὶς δὲν ἐξυπηρετεῖ ἀμέσως ἀνθρωπίνους ἀνάγκας, γίνεται παρὰ ταῦτα αἰτία αὐξήσεως τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος καὶ τοῦ πλούτου διὰ τῶν ἀμέσων ἐκείνων ἐπιδράσεων ποῦ ἀσκεῖ ἢ πρὸς ἐξαγωγήν του παραγωγικῆς δράσεως τῶν ἀνθρώπων, προκαλοῦσα ἐπαύξησιν τῆς ἀπασχολήσεως.

ἐπιχειρήματα διὰ σύστημα κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ περιέκλειε τὸ πλεῖστον τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας. Σημαντικὸν δὲν εἶναι νὰ ἀποκτήσῃ τὸ κράτος τὴν κυριότητα ἐπὶ τῶν ὑλικῶν μέσων παραγωγῆς. Ἐὰν τὸ κράτος εἶναι εἰς θέσιν νὰ καθορίσῃ τὸ συνολικὸν ποσὸν τῶν μέσων τῶν προσωρισμένων πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ ὑλικοῦ κεφαλαίου καὶ τὸ βασικὸν ποσοστὸν ἀμοιβῆς δι' ἐκείνους πού τὸ κατέχουν, θὰ ἔχη ἐπιτελέσει πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον» (1).

Τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ ὑπὸ τὴν ὡς ἄνω περιορισμένην ἔκτασιν διεύρυνσιν τῆς ρυθμιστικῆς ἀποστολῆς τοῦ κράτους ὄχι μόνον δὲν τὴν θεωρεῖ ὁ Keynes ὡς σημαντικὴν παρέμβασιν εἰς τὸ ἀτομικιστικὸν σύστημα ἀλλ' ἀντιθέτως τὴν ὑποστηρίζει «τόσον ὡς τὸ μόνον πραγματοποιήσιμον μέσον πρὸς ἀποτροπὴν τῆς καταρρέουσας τῶν ὑπαρχουσῶν οἰκονομικῶν μορφῶν ἐν τῇ ὀλότητι των, ὅσον καὶ ὡς προϋπόθεσιν τῆς ἐπιτυχοῦς λειτουργίας τῆς ἀτομικιστικῆς πρωτοβουλίας. Διότι ἂν ἡ ἐνεργὸς ζήτησις εἶναι ἀνεπαρκής, ὄχι μόνον εἶναι ἀφόρητον τὸ δημόσιον σκάνδαλον τῶν σπαταλωμένων πόρων, ἀλλ' ὁ ἀτομικὸς ἐπιχειρηματίας, πού ζητεῖ νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τοὺς πόρους αὐτοῦς, ὀρᾷ μὲ ὄλα τὰ μειονεκτήματα ἐναντίον του» (2), ἀφοῦ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν θὰ προκύψωσι ζημίαι διὰ τοῦς ἐπιχειρηματίας κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς συνολικῆς πραγματικῆς ζητήσεως.

XVII.—*Ἡ ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Keynes ἀπήχησις.*

Καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς ἐξαιρετικῶς πλουσίας εἰς πρωτοτύπους καὶ γονίμους σκέψεις θεωρητικῆς κατασκευῆς τοῦ Keynes, τὴν ὁποίαν ἡ προηγουμένη εἰσαγωγὴ ἔδωκε, φαίνεται εὐχερῶς νοητὸν ἀλλὰ καὶ πλήρως δικαιολογημένον, ὅτι τὸ νέον αὐτὸ βιβλίον τόσον ζωηρὸν προεκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον εἰς τοὺς κύκλους τῶν θεωρητικῶν οἰκονομολόγων, ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῶν, ὥστε οἱ μὲν θεωρητικοὶ (3) νὰ μὴ διστάσωσι νὰ τὸ χαρακτηρίσωσιν ὡς ἕνα τρίτον ἀκρογωνιαῖον λίθον—ἔστω καὶ ἂν ἴσως πρόκειται περὶ ἐνὸς ἀκρογωνιαίου λίθου πλάνης—ἐν τῷ οἰκοδομήματι τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, παραπλεύρως πρὸς τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους ἐνὸς Quesnay καὶ ἐνὸς A. Smith, οἱ δὲ πέραν τῶν θεωρητικῶν, οἱ διὰ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα πρακτικῶς ἐνδιαφερόμενοι, νὰ χαιρετίσωσι τὸ βιβλίον—κυρίως βέβαια διὰ τὰ συμπεράσματα οἰκονομικῆς πολιτικῆς, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς θεωρίας του συναγεί ὁ Keynes—ὡς τὸ σπουδαιότερον οἰκονομολογικὸν ἔργον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἄγγλων κλασικῶν καὶ ὡς τὴν πρώτην θεμελίωσιν μιᾶς σοσιαλιστικῆς θεωρίας ἐν Ἄγγλιᾳ (4).

1) Πρὸβλ. Keynes σελ. 378.

2) Πρὸβλ. Keynes σελ. 380/381.

3) Πρὸβλ. A l f r e d A m m o n ἐνθ. ἀνωτ.

4) Πρὸβλ. A. L. R o w s e. Mr Keynes and the labour movement 1936.